

Доц. Ирена Кръстева е преподавател в катедра *Романистика* на СУ “Св. Климент Охридски”. Тя води лекционни курсове във ФКНФ и ФСФ: Съвременни подходи към превода, Превод на художествени текстове, Френската литература на границата на ХХІ век и др. Членува в различни международни организации, сред които *Международния колеж на литературните преводачи – CITL* (от 1997 г.) и Френското психоаналитично дружество *Espace Analytique* (от 2001 г.).

Освен преподавател, Ирена Кръстева е и преводач от френски и италиански език. Авторите, преведени от нея през последните няколко години, творят предимно в сферата на хуманитаристиката: Мишел Фуко, Юлия Кръстева, Пол Рикъор, Умберто Еко, Жил Делюз, Паскал Киняр, Пиер Бурдийо, Норберто Боббио, Карло-Мария Мартини, Ален Вание и др. За преводаческата си дейност получава няколко награди – първата е *Най-добра книга на* във Франция през 1999 г. за *Крежкостта на доброто. Спасяването на българските евреи (La Fragilité du bien, Le sauvetage des Juifs bulgares, Albin Michel, Paris)*, на която е съпреводач, а последната – *Орден за граждански заслуги Свети Силвестър* през 2011 г. за работата ѝ над Документите на Втория Ватикански събор.

Заедно с опита си като преподавател и преводач, дейността на Ирена Кръстева се допълва и от нейните научни и езикови редакции на произведения като *Генеалогия на модерността* (Фуко), *Другото оглавяване* (Дериде), *Разум и вяра* (Паскал), *Мисли* (Леопарди), *Връща ли се часовникът назад* (Еко) и др.

Теоретичните интереси на Ирена Кръстева са насочени, както към автора, върху който тя защитава докторската си дисертация (Паскал Киняр), така и към множество други значими имена от европейската култура. Сред последните ѝ трудове са публикуваните от френското издателство L’Harmattan монографии *Паскал Киняр: фасцинацията на фрагментарното (Pascal Quignard : la fascination du fragmentaire)* и *За да разберем превода (Pour comprendre la traduction)*.

Интервюто с Ирена Кръстева засяга някои по-основни проблеми от дейността ѝ като преводач, трудностите, с които тя се е сблъсквала в своята практика. Въпреки че акцентът е насочен предимно към тази област, тя споделя и своето мнение относно нивото на българските преводи през последните години, важноста, ролята и функциите на преводаческата професия.

Бих искал да благодаря на доц. д-р Ирена Кръстева за отделеното време, за искренноста при изразяване на собственото ѝ мнение по някои въпроси, касаещи

нивото на преводимост в България и други проблеми от областта на хуманитаристиката в България.

Кое/какво ви накара да изучавате френски език, след това и италиански? И защо избрахте именно сферата на превода като допълнително занимание към академичното Ви развитие?

Когато навърших шест години, родителите ми ме записаха на курс по френски език в Алианса. Впоследствие завърших 9-та френска гимназия, следвах френска филология и направих докторат в Париж. А италиански научих без особени усилия през 90-те години, когато живяхме 2-3 години във Флоренция във връзка с доктората на съпруга ми. После се установихме за 5-6 години в Рим.

Първите петнадест години от академичната ми кариера са свързани с Университета по архитектура, строителство и геодезия – малък университет с чудесна атмосфера и много добри студенти. Там преподавах технически френски. Ала тъй като нагласата ми винаги е била хуманитарна, преводът ми предостави възможност да удовлетвори някои свои интелектуални потребности.

Кои са теориите и влиянията относно начина на превеждане към които се придържате или които спазвате по някакъв начин?

Като цяло съм привърженичка на херменевтичния подход към превода. Особено така, както го разбира Антоан Берман. Споделям също, макар и в по-малка степен, някои идеи на Жан Болак (критическа херменевтика), Пол Рикьор (етическа херменевтика), Жак Дерида (деконструкция). Да не забравяме, че освен философи и теоретици на превода, всички те са и преводачи: Антоан Берман превежда Новалис, Шлайермахер, латиноамерикански писатели; Жан Болак – философите досократици и трагичите Еврипид и Софокъл; Пол Рикьор и Жак Дерида – Хусерл. Това съвсем не са случайни автори.

Превеждате автори като Умберто Еко, Жил Делюз, Паскал Киняр, Юлия Кръстева, Пол Рикьор, Пиер Бурдийо – сериозни имена в съвременната европейска култура, които предполагат преводачът не само да владее отлично чуждия език, но и да притежава богата обща култура. Въпросите ми съответно са свързани със сложността на изказа на авторите – какви са най-големите спънки при препредаването на тяхната мисъл, успява ли българският език адекватно да изрази основни понятия и смисли и, накратко, с какви проблеми Ви сблъскаха някои от авторите?

Съвсем основателно отбелязвате, че връзката между език, текст и културна традиция безспорно е определяща за адекватния превод. Ако веригата се прекъсне някъде, преводът не се получава. С много малки изключения винаги съм превеждала автори, които харесвам и познавам добре. Това до известна степен улеснява нещата. Трудно се превежда текст, към който имаш съпротива, с който не си съгласен. По щастливо стечение на обстоятелствата имах досег с интелектуалните контексти (френски и италиански) на цитираните от вас автори, което, струва ми се, е съществено за превода на техните съчинения.

Разбира се, конкретната мотивация за превеждане на всеки един от изброените автори беше различна: от личното познанство и емпатията до значимостта на съответната творба. Конкретните проблеми също. Да се

превежда Юлия Кръстева, например, предполага владеене на психоаналитичната терминология. Делюз и Рикъор са вписани във философска традиция, която следва да се познава добре, за да могат да се предадат тънките понятийни нюанси на тяхната рефлексия. Бурдийо казва важни неща, но в много дълги периоди: фразата му е горе-долу с дължината на тази на Пруст без да притежава стилистичното ѝ съвършенство и това създава известни затруднения. Еко и Киняр са невероятни ерудити, което изисква изострено внимание към изобилието от явни и скрити референции в техните книги.

През 2001-2005 г. защитавате дисертация върху Паскал Киняр – защо се спряхте именно върху неговото творчество, с какво, например, Киняр е по-интересен от Делюз или Кръстева? Вие сте преводач и на „Секс и ужас” на Киняр – кое Ви провокира да изберете нея, а не друго произведение на автора?

Имам филологическо, а не философско образование. Не казвам, че е невъзможно един филолог да защити докторат по философия, но това предполага огромен труд за добиване на стабилна и систематична философска основа.

Колкото до Юлия Кръстева, сигурно сте забелязали, че фамилията ни е една и съща. Аз защитих доктората си в Университета Париж 7 “Дени Дидро”, където тя е професор. И най-честият въпрос, който ми задаваха през онези години, бе дали не съм нейна племенница. Така че и за миг не ми е минавало през ума да се занимавам с нейното творчество или тя да бъде мой научен ръководител, или дори член на журито. Разбирате защо.

Това съвсем не означава, че Киняр е третият ми избор. Той е много спонтанен, експлозивен автор, един от най-добрите съвременни писатели изобщо (има предвид кратките му литературни форми, а не романите). Решението ми да напиша дисертация за неговите *Малки трактати* бе силно повлияно от това, че в тях своеобразно се съчетават повествование и питане, т.е. литература и философия, а рефлексията се развива въз основа на разбирането, че да се мисли в наши дни означава всеки път отново да се премислят, пребродят, препрочетат, преоткрият следите на предходните странствания на мисълта и изкуството.

Секс и ужас (1994) е една от любимите ми книги на Киняр. Затова преведох именно нея. Тя разглежда “тъмната страна” на сексуалността, а именно нагоните и техните прояви в древния Рим, но не от гледна точка на етическото измерение (което прави Фуко), а от гледна точка на телесното измерение. В този смисъл тя се вписва в скъпата на Киняр антифилософска традиция, чието развитие от античността до наши дни е проследено по-подробно в неговата *Спекулативна реторика* (1995), която излиза година по-късно. Малцина писатели са дръзнали да полемизират с философията, а още по-малко го правят успешно.

„Различие и повторение” на Делюз е книга, изпълнена с множество препратки към философията на Хегел, Спиноза, към диференциалното смятане и други специфични проблеми. Според Вас, съвременните изследвания – са форма на еkleктика или опит за критическа рефлексия върху европейската култура?

По-скоро второто, ако става дума за сериозни, задълбочени изследвания. Това не означава, че те винаги са успешни. *Различие и повторение* е силна, амбициозна книга, която много харесвам. Да не забравяме, че в основата ѝ лежи

докторската дисертация на Делъоз – един от най-интересните според мен съвременни философи, отворени към литературата, изкуството, психоанализата.

Но за коректност следва да се спомене и това, че името му е сред пародираните от Алън Сокал и Жан Брикмон френски постмодернисти, спекулиращи с фундаменталните науки. Тъй като имам бегли познания по висша математика и физика не бих могла да се произнеса по същество дали Сокал има основание или не от гледна точка на естествените науки. От гледна точка на хуманитаристиката – не мисля.

Следващият ми въпрос засяга една „сложна” тема за българската култура и касае нивото на превеждане у нас. В качеството Ви на преводач предполагам сте запозната с най-често срещаните и типични грешки, неточности и други отклонения, които се допускат. Успява ли българският читател в крайна сметка да получи качествен превод от книгите, които си купува?

Понякога успява. Вече казах какво мисля по този въпрос в интервю за вестник *Култура* от 15 април 2011 г. Ще повтора някои неща.

Има различни преводачи с различна мотивация. Аз ги разделям условно на три категории: преводачи по призвание, преводачи от кариерата и преводачи-издатели. Първата категория обхваща университетските преподаватели, които превеждат при определени обстоятелства или в определен етап от своето професионално или личностно развитие. Като цяло техните преводи са добри, защото те са компетентни в съответната област, добре владят двата езика, а интересът им е определен от желанието да преведат добре ценни за тях книги. Сред втората категория също има много добри преводачи. Аз изпитвам уважение към всички безкористно посветили се на една не особено доходоносна професия от любов към даден език и култура. Третата категория, на преводачите-издатели, обаче е доста проблематична: комбинацията от интелектуални претенции и финансов интерес най-често води до анти-преводи. Може би трябва да добавим и четвърта категория, на случайните преводачи. Тук също има вероятност да се получат добри преводи, но сравнително рядко.

„Развит” ли е в достатъчна степен българският език спрямо романските езици?

Не, що се отнася до лексиката и логическата артикулация. Да, що се отнася до граматиката.

Съществува ли “рецепта” за добрите преводи или те се получат след натрупване на богат опит на превеждане, т.е. свързани са с практиката на преводача?

Както вече казах, възможно е още първият превод да е добър, както и десетият, например, да не се получи. Опитът не е гаранция за качеството на превода, но е важна предпоставка. Колкото и текстове да преведат преводачите от третия тип, преводите им няма да станат по-добри. Показното вездесъщие прикрива липсата на съществени компетентности.

От преводаческата Ви дейност става видно, че за стойностния превод е необходимо да се притежават множество допълнителни знания, т.е. един филолог трябва да бъде и културолог, и добре запознат с философия, и т.н.

Избягвайки малко от проблемите на превода, бих искал да Ви попитам, поради какви причини според Вас в България постоянно съществува едно напрежение между изследователите от различни области и рядко може да се говори за колегиалност, сътрудничество и работа в екип?

Добрата подготовка е необходимо условие за всяка дейност, не само за превода. Ако филологът иска да превежда философски текстове, задължително трябва да се подготви за това. И обратното, един философ без литературна култура не би могъл да превежда художествена литература. Ще повтора: тъй като всеки текст е поместен в определен контекст и традиция, той не може да бъде преведен, ако те не се познават. Не може да се превежда Морис Бланшо, например, без да се познава Стефан Маларме и изобщо цялата история на френската литература. За съжаление у нас се правят подобни експерименти.

Хората по принцип трудно се разбират, особено когато говорят на различни езици (не е задължително те да са чужди). Естествено има и нещо друго. Джакомо Леопарди добре го е казал: “Всеки е наясно с неописуемата досада да се слушат съчиненията на другите, ала въпреки това, когато на свой ред види как поканените да чуят неговите произведения се смущават и пребледняват, и използват всяко извинение, за да се измъкнат, и дори бягат с всичка сила от него и се крият, с желязно упорство, с удивителна настойчивост, като изгладняла мечка преследва своята плячка из целия град, а когато я настигне, я повлича към лобното ѝ място” (*Мисли*, XX, прев. Владимир Градев).

Но да се върнем към превода. Не е невъзможно преводачът да работи в екип. Ще посоча като пример *Речника на психоанализата* на Елизабет Рудинеско и Мишел Плон, над който работихме с Владимир Градев и четирима студенти – двама филолози и двама юристи. Преводите на Делюз и Фуко също направихме заедно с Владимир Градев. Конкретната ми преподавателска дейност, свързана с превода, във ФКНФ на Софийския университет се осъществява в група, а отношенията ми със студентите са колегиални в буквалния смисъл на думата: ние „четем заедно”, превеждаме заедно. Но определено не бих могла да работя в екип с преводачи от третия тип или с привърженици на метода на “красивите неверници”.

Занимавате се с преводи на френски автори, които вече до голяма степен са се превърнали в класици на територията на Западна Европа. Днес се е получило така, че е в България на имена като Делюз и Гатари, както и на повечето постмодернисти се гледа с пренебрежение. От къде според Вас идват всичките тези отрицателни и негативни отношения спрямо френската философия?

Личните ми впечатления са, че в България на съвременната френска философия гледат пренебрежително някои философски среди с немски *background*, които не я познават достатъчно добре. В тази връзка се сещам за реакцията на Гадамер на една негова публична лекция в Париж през есента на 1994 г., на която имах удоволствието да присъствам. Там бяха също Рикьор, Лиотар, Дерида... На въпроса какво мисли за съвременната френска философия Гадамер отговори елегантно: “Съвременната френска философия е като модата. Толкова бързо се променя, че не успявам да я следя.”

Съществува обаче и обратна тенденция. Други, по-скоро литературни кръгове на българисти, които също не познават в задоволителна степен тези автори, тъй като не знаят езика, на който те пишат и ги четат в преводи със съмнителни качества, злоупотребяват с имената им, окарикатуряват идеите им и в крайна сметка също манипулират.

По мое мнение, за да се критикува или възхвалява нечия мисъл, тя следва да се познава. И с преводите е така. У нас всички са компетенти в това отношение без значение дали имат някакви познания относно превеждания автор, творба, език.

Накрая ще си позволя да попитам нещо, което и мен ме интересува много силно. Когато един изследовател/теоретик се занимава с произведения на автор/и, които не може да чете в оригинал, то тогава той се доверява изцяло на преводача в разбирането на книгата и нейното съдържание. Когато обаче преводът не е направен добре, се получава ефект на “развален телефон”. Въпросът ми е – колко голяма е ролята на преводача в такива случаи? И защо положението на преводачите в България е на толкова лошо ниво?

Уви, точно такъв е ефектът на несполучливия превод. Но процесът няма как да бъде контролиран. Няма как да се забрани на един издател да превежда, ако е обладан от *нагон към превеждане* (терминът е на Антоан Берман). Няма как чуждите издателства, които държат правата на дадена книга, да знаят дали преводачът е добър или не. Пазарните механизми не са етически обвързани. Не може да се въведе и контролираща инстанция, защото това би означавало цензура.

Остава ни да разчитаме на съвестта на преводача, да се доверим на интуицията на Валтер Бенямин относно това, че стойностната творба рано или късно ще намери своя достоен преводач, или да се успокояваме с твърдението на Антоан Берман, че първият превод е винаги несъвършен. Така че, както казват италианците, търпение.